

Barlast – massor med historia

Mats Burström

Barlast är den tyngd skepp behöver för att hålla sig flytande. Det är barlasten som ger skeppet stadga och håller det stabilt i sjön när det inte finns någon annan tillräckligt tung last ombord. Numera används vatten som pumpas in i stora tankar i fartygen som barlast, men under större delen av sjöfartens historia användes fasta material som sand, grus, sten eller rivningsmassor. Ibland utgjordes barlasten av järn eller tegel eller något annat som gick att sälja, men vanligen användes material som fanns fritt tillgängligt på den plats man utgick från. Ofta hämtades barlasten från någon närbelägen strand. När man sedan tog ombord annan last så dumpades den barlast som inte längre behövdes. Ibland kastades den i havet, ibland lossades den på land. I det senare fallet kunde den användas igen, antingen som barlast på nytt eller till någonting helt annat.

Barlaststen i form av ljusbrun flinta från Europa på en strand i Newfoundland.

Startpunkten för mitt intresse för barlast var en uppgift jag råkade höra i Melbourne 2012: en paleolitisk handkil som hittats vid en arkeologisk utgrävning i Australien hade kommit dit under 1700-talet som barlast från Europa. Att ett föremål på detta sätt sprängde gränser i tid och rum kittlade min fantasi. Tyvärr visade det sig omöjligt att få fram mer information om just det fyndet, det var inte ens möjligt att verifiera att det verkligen ägt rum. Svårigheterna hänger förmodligen samman med att föremålet inte hittades i sitt ursprungliga, forntida sammanhang och därför avfärdats som mindre intressant. I mitt fortsatta sökande kom det dock fram andra exempel på fornsaker som transporterats som barlast över haven och som hittats av såväl arkeologer som privatpersoner.

Intresset ledde vidare och jag blev efterhand överraskad över de enorma mängder material – verkliga massor – som förflyttats över världen som barlast i det förflutna och de många olika avtryck det satt. Omfattningen och variationen gör det svårt att få en överblick över lämningarna. Barlast i form av stenar på en strand kan se ut som vilka stenar som helst och en ö uppbyggd av dumpad barlast kan se ut som andra öar. Som byggnadssten eller gatubeläggning flyter barlasten in i stadsmiljön och som fyllningsmassor är den osynlig tills man börjar gräva. Ibland har barlasten skiftat skepnad till oigenkännlighet. Få anar till exempel att en minnespeng i guld tillverkats av metall som utvunnits ur malm som fungerat som barlast. Sammantaget medför allt detta att barlast, trots att den utgör ett massmaterial, vanligen faller utanför det arkeologiska synfältet.

Att barlast inte fått mer arkeologisk uppmärksamhet hänger förmodligen också samman med att merparten av de massor som förflyttats på detta sätt inte är artefakter i konventionell mening, det vill säga de är inte tillverkade av människor. Massorna består istället av obearbetat material som sand, grus och sten, vilka av tradition faller utanför arkeologins forskningsfält. Men även om dessa material inte är människoskapade så har de inte desto mindre använts av människor och det är detta bruk som förklarar varför massorna återfinns där de gör idag. För en enskild sten kan tjänsten som barlast ha varit kort, men den har gjort en bestående skillnad. Som arkeologiskt material överskrider barlasten gränsen mellan natur och kultur.

Spåren efter forna tiders barlast inbegriper även levande väsen. Med barlasten följde oavsiktligt djur och växter som spreds till nya områden där de ibland också etablerade sig. På många platser är därför dagens fauna och flora till delar ett resultat av forna tiders trafik med barlast. Insikten om att djur och växter på detta sätt vittnar om mänskliga handlingar bidrar till att ytterligare rucka på gränsen mellan natur och kultur. Barlastens gränsöverskridande karaktär har lockat konstnärer som i barlasten sett möjligheter att belysa stora frågor genom att utgå från det lilla och till synes triviala. Så har till exempel stenar och växter iscensatts i nya sammanhang för att bearbeta frågor om kulturell identitet och historisk förändring. För arkeologin kan den barlast som en gång användes för att stabilisera fartyg bidra till att destabilisera uppfattningen om vad som är föremåls "rätta plats" och vad som överhuvudtaget utgör ett arkeologiskt källmaterial.

Barlast har länge framstått som en arkeologisk bagatell; barlasten må ha varit viktig för sjöfarten i det förflutna men nu förefaller den stort sett sakna betydelse. De efterlämnade massorna bildar inga iögonfallande monument utan smälter som regel tvärtom obemärkt in i sina nya miljöer. Och kanske är det just detta som är den viktigaste insikten barlasten ger oss: den påminner oss om att vi ständigt är omgivna av spår från det förflutna, oavsett om vi är medvetna om det eller inte. Den värld vi lever i är resultatet av tidigare århundraden. Barlasten är ett slags motsvarighet till alla de generationer människor som funnits före oss, men vars namn vi inte känner och som vi därför sällan reflekterar över.